

Katsauksia

Elsa Enäjärvi-Haavio †

Tammikuun 24:nneen päivän aamuna 1951 saapui kansallisten teidemme, erikoisesti kansanrunoudentutkimuksen ystäville raskas murheen sanoma. Joukostamme oli poistunut yksi kaikkein keskeisimpiä ja sytyttävimpiä persoonallisuuksia: dosentti Elsa Enäjärvi-Haavio. Surun viesti ei tullut yllättäen; jo vuoden ajan olivat hänen ystävänsä — ja heitä ei ole vähän — järkyttyneinä seuranneet hänen hiljaista ja sankarillista taisteluansa, joka inhimillisesti katsoen oli ennakolta tuomittu päättyväksi tappioon, mutta jonka hän kävi iloisesti, rohkeasti ja valittamatta, viimeiseen asti ajatellen enemmän toisia kuin itseään.

Elsa Elina Enäjärvi syntyi Vihdissä lokakuun 14. päivänä v. 1901; hän olisi siis ensi syksynä täyttänyt 50 vuotta. Hän tuli ylioppilaaksi v. 1919, fil. kandidaatiksi ja maisteriksi harvinaisen nuorena, v. 1923, ja fil. lisensiaatiksi ja tohtoriksi v. 1932. V. 1947 hänet nimitettiin Helsingin yliopiston suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen dosentiksi. Talonpoikaiskulttuurisäätiön jäseneksi hänet kutsuttiin v. 1941 ja Kalevalaseuran työjäseneksi v. 1948. — V. 1929 hän solmi avioliiton suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen nykyisen professorin Martti Haavion kanssa.

Ne, jotka seurasivat kirjallista elämäämme 1920-luvun kiihkeinä vuosina, muistavat Elsa Enäjärven sangen hyvin nousevan uuden kirjailija- ja runoilijapolven etevänä kriitikkona ja esseistinä; hänen panoksensa tällä alalla oli merkittävää laatua nimenomaan siksi, että hän noina kuohunnan aikoina edusti samalla kertaa sekä oikeaa nuorta intoa että tervettä, maltillista, asioiden varsinaisen ytimen näkevää kritiikkiä. Kannattaa palauttaa mieleen esim. sellaiset hänen esseensä kuin Tulenkantajat -albumeissa vuosina 1924 ja 1926 julkaistut *Nuoren Voiman lyyrikoita* ja *Nuorta lyriikkaa ja sen taustaa*. Niitä lukiessaan saa huomata, että hän pystyy harvoin vedoin luonnehtimaan vasta uransa alkutaipaleella olevat lyyrikot siten, että hänen piirtämänsä

kuvat vielä nytkin ovat näköisiä, ja että hän kykenee jo tässä vaiheessa erottamaan joukosta jonkun Uno Kailaan tai P. Mustapään. Hänet tunnettiinkin noina aikoina parhaiten kirjallisuuden arvostelijana ja tulkitsijana, eikä hän tästä harrastusalastaan luopunut myöhemminkään. Aivan viime vuosiin saakka saatiin tuon tuostakin lukea hänen arvostelujaan ja kirjallisia esseitään erikoisesti Suomalaisen Suomen sivuilta. Hyvin merkityksellisen puolen Elsa Enäjärvi-Haavion toiminnasta kirjallisuuden viljelyn alalla muodosti Viron kirjallisuuden tulkitseminen ja tunnetuksi tekeminen suomalaiselle lukijakunnalle. Mainittakoon vain monien joukosta hänen tutkielmansa Albert Kivikasista (Tulenkantajat 1925), Marie Underista, Johannes Barbaruksesta ja Henrik Visnapuusta (Suomalainen Suomi 1939) sekä lukuisat sekä suppeat että laajat yleisesitykset, arvostelut ja suomennokset. Hänen toimittamanaan v. 1940 ilmestyneeseen virolaisen lyriikan antologiaan *Eestin runotar* liittyy hänen kirjoittamansa arvokas johdatus Viron uudenaikaiseen lyriikkaan. — Werner Söderström Oy:n kirjallisen osaston virkailijana vv. 1930—33 toimiessaan hän joutui entistäkin läheisempään kosketukseen maamme kirjallisuuden ja kirjailijoiden kanssa, ja tämä kosketus pysyi loppuun saakka kiinteänä.

Elsa Enäjärvi-Haavio suoritti satoisan päivätyön myös yhteiskunnallisen, valtiollisen ja yleisen sivistyselämän sekä siihen liittyvän järjestötoiminnan aloilla, joihin hänen sosiaalinen mielenlaatunsa, yhteiskunnallinen vastuuntuntonsa ja avara kulttuurin harrastuksensa varhain kohdistivat hänen mielenkiintonsa ja joihin hänen toimintansa on jättänyt pysyviä jälkiä. Jo aikaisina opintovuosinaan hän otti aktiivisesti osaa julkiseen ylioppilaselämään ja myöhemmin hän joutui oivallisten henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ja yhä uusilla aloilla saavuttamansa syvällisen asiantuntemuksen vuoksi asettumaan monille vastuunalaisille paikoille. Hän kuului eri aikoina myös useiden aikakauslehtien toimittajiin ja julkaisi kirjoituksia ja tutkielmia yhteiskunnallisen työnsä eri aloilta. Niihin liittyvät tavallaan myös mm. hänen tutkielmansa *Naiset ja tieteellinen työ* (Suomalainen Suomi 1947) ja hänen v. 1933 toimittamansa ja suomentamansa Emma Irene Åströmin *Elämäni ja ystäväni*. Monilla ulkomaille, mm. Viroon, Latviaan, Ruotsiin, Englantiin, Saksaan ja Sveitsiin tekemillään opinto-, kongressi- ja tutkimusmatkoilla Elsa Enäjärvi-Haavio toisaalta laajensi omia tietojaan ja avarsi näköpiiriään, toisaalta erinomaisella tavalla levitti tietoja maastamme ja edusti sitä, sen naisia, sen yhteiskunnallisia harrastuspiirejä ja sen kansallista tiedettä. V:n 1927 Englannin-matkansa tuloksena hän julkaisi kirjan *Vanha iloinen Englanti* v. 1928. — Tässä yhteydessä ei sovi olla viittaamatta hänen esikuvalliseen toimintaansa suuren perheen äitinä ja todellisen kulttuurikodin emäntänä, toimintaan, jommoisessa sinänsä jo on monelle elämäntyötä kylliksi.

Virittäjän piirin on kuitenkin syytä ennen kaikkea muistaa tätä entistä lehtemme toimituksen jäsentä kansanrunouden tutkijana.

Hän alkoi jo 1920-luvun puolivälistä lähtien määrätietoisesti erikoistua suomalaisten kansanleikkien tutkimiseen, alan, joka meillä oli aivan raivaamaton, ja hänestä kehittyi sen spesialisti, jolle ei ole tiedossa

seuraajaa. V. 1925 ilmestyi Valo -nimisessä kokoomateoksessa hänen laajahko esityksensä *Joululeikeistämme*; tämä kirjoitus ei suinkaan rajoittunut aiheen tavanomaiseen deskriptiiviseen esittelyyn; se osoittaa, että nuori tutkija oli alusta alkaen käynyt vakavasti kiinni valitsemaansa erikoisalaan ja perehtynyt sangen laajalti sekä suomalaiseseen ja kansainväliseen materiaaliin että siihen liittyviin teoreettisiin kysymyksiin ja tutkimuksen saavutuksiin. Seuraavana vuonna hän julkaisi Virittäjässä perusteellista aineksen tuntemusta edellyttävän kyselysarjan *Tiedustelua vanhoista laululeikeistä* ja v. 1927 Folkminnen och Folktankar -aikakauskirjassa Ruotsin oloihin sovelletun tiedustelun *Frågelista, angående dramatiska sånglekar och deras bruk*. Näiden kyselyjen tuottamien sekä ennestään olemassa olevien runsaiden arkistoinen pohjalla hän ryhtyi ahkerasti kirjoittamaan leikeistämme erikoistutkimuksia. Virittäjässä ilmestyi v. 1927 *Erään leikin historiaa*, tutkielma ns. »himmerin leikistä» ja siihen liittyvästä leikkiluvusta; samaa aihetta käsittelee Otto Anderssonin juhlakirjassa (*Studier och uppsatser tillägnade O. A.*) v. 1928 julkaistu *Timmermansleken*. Kirjoittaja osoittaa leikin syntyneen Ruotsissa suunnilleen 1500-luvulla ja sieltä levinneen toisaalta Pohjanmaan ruotsalaisalueille, toisaalta Suomenlahden rannikkoa pitkin aina Raja-Karjalaan saakka. Kalevalaseuran vuosikirjassa v. 1928 ilmestynyt tutkielma *Nukke* on laaja esitys nukesta leikkikaluna sekä kansainvälisellä että suomalaisella pohjalla ja sen tapahistoriallisesta ja oletetusta uskonnollisesta taustasta. Siinä kirjoittaja osoittaa paikkansapitämättömäksi sen eräiden tutkijoiden esittämän käsityksen, jonka mukaan leikinuket alkujaan olisivat uskonnollisiin pitämyksiin liittyviä idoleja. V. 1930 Yrjö Hirnin juhlakirjassa (*Juhlakirja Y. H:n 60-vuotispäiväksi 7. XII. 1930 — Festskrift tillägnad Y. H. 7. XII. 1930*) suomeksi ja ruotsiksi ilmestynyt *Simon i sälle* käsittelee skandinaavis-suomalaisvirolaista »simosilla» -nimellä tunnettua laululeikkiä, jolla on läheisiä vertauskohtia myös muualla Euroopassa. Tutkija selvittää vakuuttavalla tavalla sen mielenkiintoisen synty-, kehitys- ja vaellushistorian Pohjoismaiden, Viron ja Suomen osalta.

Keväällä v. 1932 Elsa Enäjärvi-Haavio julkaisi laajan, suurta huomiota herättäneen ns. »riikkaan ja köyhän voudin leikkiä» käsittelevän väitöskirjansa *The Game of Rich and Poor*. Tässä uraa uurtavassa teoksessaan hän tutkii kysymyksessä olevan leikin levinneisyyttä ja kehystoriaa niiden kymmenkunnan Euroopan kansan piirissä, jotka sen tuntevat. Hän osoittaa, että leikissä kuvastuu tietty, määriteltävissä oleva myöhäiskeskiaikainen miljöö, jossa vastakkain esiintyvät rikas aatelisherra ja köyhä kerjäläinen, ja sillä on selvä reaalin tausta. Leikki on syntynyt suhteellisen myöhään ilmeisesti Ranskassa ja sieltä levinnyt tavallista kulttuurin vaellustietä itään ja pohjoiseen. Erikoisesti Saksassa se on tullut hyvin suosituksi ja saanut suuren ekspansiokyvyn. Siellä se on kehittynyt kahdeksi eri tyyppiä, joista kumpikin omalla kerrostumanaan on levinnyt Skandinaviaan ja sieltä Suomeen. Suomessa on suomenkielisenä kuitenkin tunnettu vain vanhempi kerrostuma. Viroon leikki on levinnyt kuutena eri tyyppinä: kahtena Saksasta, kahtena Ruotsista, yhtenä Suomesta ja yhtenä Latviasta. Suomessa leikkiä on kehitetty varsin itsenäisesti.

Osoitettuaan tällä teoksella tutkijankypsyytensä Elsa Enäjärvi-Haavio jatkoi edelleen raivaamansa saran viljelemistä julkaisemalla v. 1933 leikkientutkimukset *Passin lyöminen* (Kalevalaseuran vuosikirja), »Kollabismos». *Ein uraltes internationales Spiel* (SUST LXVII), »Paistin syöminen» (Suomi V 16), v. 1934 kirjoituksen *Saksalainen leikki Savossa* (Vir.), v. 1935 yleisesityksen *Kansanleikit* (Suomen kulttuurihistoria III), v. 1936 »Kollabismos»-tutkielmaa täydentävän *Kauransyöttö-leikin slaavilaisia vastineita* (Vir.) sekä toisen arvokkaan, perusteellista alan tuntumusta osoittavan yleisesityksen *Über nordische Kinderspiele* (Studia Fennica II). Tutkijan jo suvereenisti hallitsemaa aihepiiriä käsittelevät vielä hänen kirjoituksensa *Ymmärrättekö leikkiä?* (Hyvä Tuomas, 1938) ja *Raamattu ja kansanleikit* (Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja V, 1939). Elsa Enäjärvi-Haavion leikkientutkimukset muodostavat kokonaisuutena sarjan, jolla on tärkeä, perustava merkitys suomalaiselle tämän alan tutkimukselle.

Hänen tutkijantyönsä ei kuitenkaan rajoittunut vain siihen erikoisalaan, jonka ainoana edustajana ja tienraivaajana maassamme hän saavutti kansainvälisen nimen. Hänen v:n 1927 Kalevalaseuran vuosikirjassa ilmestynyt tutkielmansa *Jaakko Juteini ja suomalainen kansantietous* on oivallinen osoitus siitä, että hänen muikin kansanperinteen tuntumuksensa oli sängen laaja; ja hänen kirjoituksensa *Vihtiläistä kansanrunoutta* (Uusimaa I, 1930) on tulos hänen omakohtaisesta elävään kansanrunouteen perehtymisestään. Hän teki vielä v. 1936 yhdessä Martti Haavion kanssa Viron Inkeriin keräysmatkan, josta oli merkittävät tulokset sekä arvokkaina aineksina että herätteiden ja vaikutusten antajana hänen jatkuvalle työskentelylleen.

Suomalaisesta kansanlyriikasta Elsa Enäjärvi-Haavio on kirjoittanut oivallisen yleisesityksen *Lyyrikkiset kansanlaulut* Martti Haavion teokseen *Suomalaisen muinaisrunouden maailma* (v. 1935). Myöhemmin hänen huomionsa yhä ratkaisevammin kohdistui suomalaisen kansanrunouden tutkimuksen tärkeihin keskuskysymyksiin, kun hän ryhtyi suureen työhönsä, keskiaikaisen balladi- ja legendarunouden selvittelyyn Ritvalan helkavirret lähtökohtanaan; sen tuloksena ehti ilmestyä v. 1943 teos *Inkerin virsi*. Muinaisruno Inkeristä ja Lalmannista on erittäin tärkeä tutkimuksen kohde useasta syystä: se edustaa runoryhmää, joka tiettyjen erikoisolosuhteiden vaikutuksesta on elänyt ja säilynyt Länsi-Suomessa mutta joka tunnetaan myös aina Inkerissä saakka; ja sillä on kiinteä kosketus keskiajan kansainväliseen balladirunouteen. Se tarjosi siten harvinaisen tilaisuuden selvittää runon vaellusta ja kehitystä tunnettujen tosiasian pohjalla ja oli kiitollista ainesta teoreettisestikin kauaskantavien päätelmien tekoon täysin luotettavalla tavalla. Mielestäni tämä teos antaa lopullisen vastauksen useimpiin Inkerin virren esiin nostamiin kysymyksiin: selvittää yksityiskohtaisesti sen synnyn skandinaavisen balladin pohjalla, osoittaa, miten aihetta on suomalaisella taholla käsitelty ja kehitetty, ja näyttää, miten se on siirtynyt Länsi-Suomesta Inkeriin ja mitä tämä vaellus on siihen vaikuttanut. Tutkimuksen merkitys ulottuu kauas yli sen varsinaisen aiheen selvittelyyn. Elsa Enäjärvi-Haavion helkavirsitutkimukset keskeytyivät, mutta

tiedämme, että hänellä oli likipitään valmiina toinenkin niitä käsittelevä kirja, jonka varmaan vielä saamme lukeaksemme toisen käden viimeistelemänä.

Vuonna 1949 Elsa Enäjärvi-Haavio julkaisi hyvin huomattavan teoksen *Pankame käsi kätchen*, jossa hän selvittää, yleisiä harhakäsityksiä oikaisten, kysymyksen suomalaisten kansanrunojen esittämistavoista. Hänen ratkaisunsa on niin vankasti perusteltu, että kirja on suorastaan tieteellisen tutkimuksen mallinäyte. Elsa Enäjärvi-Haavion kansanrunoudentutkimuksen alaan kuuluvista julkaisuista on syytä vielä mainita tunnetun kansainvälisen uskomuksen mielenkiintoisella tavalla selvittävä *Aurinko tanssii pääsiäisaamuna* (Uusimaa III, 1945), laajennettuna ja täydennettynä *The Sun Dances on Easter Morning* (Studia Fennica V, 1947), vielä ilmestymätön mutta tiettävästi painovalmis tutkimus laskiaisesta, lämpimät, syvää ymmärtämystä ja asiantuntemusta osoittavat muistokirjoitukset A. R. Niemestä (Vir. 1932, Eesti kirjandus 1932) ja Oskar Kallaksesta (Vir. 1946) sekä A. Annistin teoksen *Kalevala taideteoksena* mukailleen tehty taitava suomennos — viimeksimainittu samalla kaunis palvelus virolaisen tieteen hyväksi.

Elsa Enäjärvi-Haaviossa oli todellisen tieteenharjoittajan henki, jossa älyn voima ja mielikuvituksen rikkaus ihailtavasti pitivät toisiaan tasapainossa.

JOUKO HAUTALA